

Om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I Anledning af det Spørgsmaal, som Biskop Skaar foran, S. 222, har fremsat angaaende den ovennævnte Forfatter, har Pastor Jantzen i Gjentofte henledet min Opmærksomhed paa, at der ved Slutningen af det 16de Aarhundrede levede en Mand af dette Navn i Kjøbenhavn, som man med ikke ringe Sandsynlighed kan tænke paa, naar det gjælder at udfinde, under hvilke Forhold den ovennævnte Jacob Madsen har levet. Hidtil har man nærmest kun kjendt ham som Oversætter af den skotske Digter David Lindsay's poetiske Skrifter. Men dette Foretagende er unægtelig et for sin Tid saa betydningsfuldt Rimværk, baade med Hensyn til Form og Omfang, at det er fuldt berettiget, om man gjør sig nogen Ulejlighed for at udfinde, hvad det har været for en Mand, der har udført dette store og vanskelige Arbejde, da han har skilt sig saaledes derved, at han utvivlsomt maa nævnes som en af de betydeligste danske Stilister og Rimsmede ved Slutningen af Reformationens Aarhundrede.

Den Bog om Monarchier, som Jacob Matzsen hafver
Af Skotsk paa Dansk udsat, med grundig' Ord oc Gafver,
Udvjser oc, hvad Kraft der boer i Danske Maal,
Naar Dicteren med Fljd vel pryder eget Skraal.

Saaledes synger Hans Mikkelsen Ravn (1661) i sin Udsigt over den danske poetiske Litteratur¹⁾, idet han dog for Rimets Skyld kommer slemt afsted med det sidste Ord, der sikkert heller ikke paa hans Tid har været et ret passende Udtryk for Tanken, om det end ikke har lydt saa skurrende som nu til Dags. — Hvem var da nu den »Jacob Mattssøn Kiøbenhaffn« som 1591 »aff Latine paa Danske Rijm« overførte hint Værk?

Pastor Jantzens Formodning er, at han er identisk med den Jacob Madsen, tidligere Præst i Gjentofte, der bevislig levede i Kjøbenhavn i det sidste Decennium af 16. Aarhundrede. Og da der ikke er nogen anden litterært dannet Mand af dette Navn, som samtidig vides at have levet her, og paa hvem der kan tænkes, maa jeg tiltræde denne Formodning, der næsten hæves til Vished ved den Omstændighed, at den forhenværende Præst i Gjentofte fra Nytaar 1592 — altsaa fra den Tid ovennævnte store Rimværk var udkommet — og indtil sin Død oppebar en aarlig Statsunderstøttelse²⁾, noget der ellers paa hin Tid var en ganske udsædvanlig Indrømmelse til en afskediget Præst.

Hvad vides der nu ellers om denne Jacob Madsen? Ja det er ikke meget! Det staar fast, at 1561 var der en Hr. Jacob Præst i Gjentofte³⁾ — formodentlig den nævnte Mand. Aaret efter (20. Febr. 1562) fik Mag. Jacob Nielsen, Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, kongeligt Løfte om at nyde Indtægten af Gjentofte Præstekald mod at holde en Kapellan der til Embedets Besørgelse, »dog skulde M. Jacob intet befatte sig med Gjentofte Sogn og Præstegaard, førend den Person, som nu er Sognepræst sammesteds, bliver med et andet Kald forsørget«⁴⁾. Om det nu

1) Hist. Tidsskrift, 3. R. IV, 560.

2) J. Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Archivet 1873—6. S. 196.

3) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 444.

4) Ny kirkehist. Saml. III, 594.

er lykkedes at faa Hr. Jacob i Gjentofte til at vige, for at den som Prædikant meget ansete Mag. Jacob Nielsen kunde faa Indtægten af Embedet, vide vi ikke. I alt Fald døde den sidstnævnte allerede 1571¹⁾. Aaret iforvejen (30. Juli 1570) var Gjentofte Kirke henlagt under Helliggejst Hus i Kjøbenhavn²⁾, saaledes at Forstanderen for dette Hospital (det senere Vartov) fik Patronatsret til Kirken og dermed Ret til at kalde Præsten, men dog ikke Ret til uden lovlig Grund at fjerne ham fra Kaldet. Dog maatte det ligge i Hospitalets Interesse snarest mulig at faa den daværende Præst bort, da man saa kunde lade Hospitalspræsten i Kjøbenhavn besørge Embedet i Gjentofte og trække Indtægten af Præstegaarden ind under Hospitalet.

I Mangel af sikkert afhjemlede Efterretninger om, hvorledes Hr. Jacob Madsen er bleven skubbet ud af Gjentofte Præstegaard, maa et Sagn træde til Hjælp, med hvilket det gaar, som saa ofte med Sagnene, at det kan være uefterretteligt i flere Henseende (med Hensyn til Navn, Tidsbestemmelse m. m.) og dog indeholde et Minde om Begivenheder, der en Gang have sat Sindene i Bevægelse. Sagnet vedrørende Præsten i Gjentofte er hentet fra en Optegnelse blandt E. Pontoppidans Collectanea til hans Kirkehistorie³⁾ og stammer fra P. Resens haandskrevne Atlas Danicus⁴⁾, der vistnok har faaet denne Efterretning, som saa mange andre, ved Meddelelse fra Præsten paa vedkommende Sted. Den lyder saaledes:

»Anno 1580 blef Hr. Henrich, Præst til Gientofft, som den gang var combineret med Wartow Hospital⁵⁾, satis injuste afsatt, fordie han sagde til en løsagtig Qvinde i

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 603.

²⁾ Danske Kirkelove, II, 144.

³⁾ Thottske Saml. 1574, 4°, p. 705.

⁴⁾ Se Dän. Bibl. II, 37.

⁵⁾ Saaledes kan ingen samtidig Hjemmelsmand have udtrykt sig, da Helliggejst Hospital først senere (i Chr. IV's Tid) blev flyttet til Vartov ved Strandvejen.

Skriftestolen: I maatte ligesaa gierne gaae til en Elletrunte som til Skrifte, ald den stund I ey bedrer eders syndige Levnet. Ob qvæ verba ab officio dejectus est, impense illuc juvante viro qvodam magnæ auctoritatis, cui scortum hoc corporis sui vendiderat obsequium«.

Jeg formoder, at det rigtige, der kan være i denne Notits, gjælder Hr. Jacob og ikke Hr. Henrik, og dette synes at bekræftes af Gjentofte Kirkebogs Præsterække, der (ifølge Pastor Jantzens Meddelelse) begynder saaledes:

1. Henrik, tillige Hospitalspræst i Kbhvn.
2. Jacob, der blev afsat.

Hvad Aarstallet, angaar, tager det sig unægtelig besønderligt ud, at en Præst 1580 blev afsat for Udøvelse af Kirketugt mod en usædelig Kvinde, eftersom der den 11. Juni s. A. udgik en kgl. Forordning, hvorved Præsterne truedes med Embedsfortabelse, dersom de saa' gennem Fingre med, at nogen adelig eller uadelig Person i deres Sogne levede i Skjørlevned¹⁾. Har Gjentofte-Præsten handlet, som ovenfor er antydnet, synes han snarere at have gjort sig fortjent til Belønning end til Straf. Imidlertid er det dog sikkert, at den forhenværende Præst i Gjentofte, Hr. Jacob Madsen, efter at have mistet sit Embede, levede i saare trange Kaar i Kjøbenhavn med Hustru og Børn; men nogen Vanære synes ikke at have hvilet paa ham; ikke blot modtog han, som ovenfor er berørt, fra 1592 »paa Grund af sin store Nød og Armod« en Statsunderstøttelse »til Husleje« — rigtignok kun paa 10 Daler aarlig — men da han 1597 paa Landemodet i Roskilde »for Guds Skyld« bad om Hjælp i den dyre Tid, gik Biskoppen i Forbøn for ham, og alle Provsterne lovede »at være hans Bud« til Præsterne og at fremsende til Kjøbenhavn, hvad de vilde yde ham til Hjælp²⁾.

¹⁾ Danske Kirkelove, II, 310 ff.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 42

At nu denne Mand, der synes at have været en bedre Skjæbne værd, har søgt et lidet Erhverv ved litterær Virksomhed, kan synes meget rimeligt, og vi kunne da ogsaa paavise flere smaa opbyggelige Skrifter fra hans Haand af den Slags, som let afsattes af Bogførere, dels fra deres faste Udsalgssted i Kjøbenhavn, dels fra deres Markedsboder omkring i Provinserne. Til den Art Litteratur hørte dog ikke den ovenfor nævnte Oversættelse af den skotske Digter; thi om end en Del af Indholdet vedrører religiøse og særlig moralske Emner, er den store Bog dog ingenlunde let læst, ikke at tale om, at den maatte koste mere, end Menigmand i Regelen kunde overkomme. Om dette mærkelige Skrift er der givet nogle Meddelelser af R. Nyerup i »Den danske Digtekunsts Historie« II, 88 f. Men angaaende Oversætteren veed han ikke at oplyse noget. Værkets Historie er i Korthed følgende. En ung Skotte, Anders Robertson fra Aberdeen, var — vistnok i de sidste Aar af Kong Frederik II's Tid — kommen til Kjøbenhavn for at studere og synes at have opholdt sig her i flere Aar, da han i en Fortale til Jacob Madsens Oversættelse af Lindsay (dat. Kbhvn 20. Juli 1591) med Taknemmelighed omtaler, at han, skjønt Udlænding, var bleven »forsørget og underholdt her udi Universitetet«, hvilket vil sige, at han var bleven optaget blandt Alumnerne i Kommunitetet¹⁾. Under Opholdet i Kjøbenhavn maa han være bleven kjendt med Hr. Jacob Madsen, hvad let kunde ske, da den litterære Kreds ikke den Gang var større, end at alle kunde kjende hinanden. Han maa have lovprist Lindsays Digte for sin kjøbenhavnske Ven og anbefalet deres Overførelse i det danske Sprog. Men da Hr. Jacob ikke forstod Skotsk, maatte And. Robertson først oversætte Versene paa Latin, inden Jac. Madsen kunde omstøbe dem i danske Vers. Naar man tager Hensyn til Værkets Omfang, synes dets

¹⁾ Mulig er han den Robertus, som i Decbr. 1587 forekommer blandt Kommunitetsalumnerne, ja endog synes at have været disses Formand (præpositus). Rørdam, Kbh. Univ. Hist. II, 690.

Overførelse til Dansk at forudsætte et fleraarigt Samarbejde mellem de to Mænd, som vare Redskaberne dertil. Endelig 1591 forelaa det anseelige Værk — af And. Robertson til-egnet de fire Regeringsherrer, Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrantz og Hack Ulfstand¹⁾ — for Offentligheden under følgende Titel:

Dialogus eller en Samtale, imellom Forfarenhed oc en Hofftiener, om Verdens elendige væsen, oc begribes vdi fire Bøger om Monarchier. Fordum screffen paa Skotske aff Velbyrdige Herre, Herr Daudid Lyndsay, Ridder de monte etc. Oc nu nylige transfererit aff Skotske maal paa Latine, ved Anders Robertson, født i Aberdijn i Skotland, oc siden aff Latine paa Danske Rijm, ved Jacob Mattssøn Kiøbenhaffn, Aar 1591. Effter Fortalen skal findes it Register, vdi huilcket ydermere for-fattis de synderlige Hoffuitstykke, som indeholdis i denne Bog. Kbh. 1591. 4°. (210 Blade).

Som Titelen er lang, saa er Bogen det ogsaa, og nu vilde man sikkert blive træt, om man skulde læse den helt igjennem. Et af Afsnittene hedder: »En Papegoyes Testamente oc Klagemaal, som vaar Kong Jacob den Femte i Skotland en kier oc behagelig Ful«. Som en lille Prøve af hele det store Rimværk kan et Stykke af det nævnte Afsnit her meddeles, efter at det først er bemærket, at Digtet er indledet ved en Skildring af, hvorledes de ældre skotske Digtere havde saa godt som udtømt alle poetiske Emner; derpaa fortsætter Forfatteren saaledes:

Der for, om ieg end haffde forstand,
Huilcket ieg mig ey vil giffue,
Jeg suer ved S. Hans den hellige Mand,
Jeg veed skøt intet at scriffue,

¹⁾ Af Rentekammeret udbetaltes der 2. Aug. 1591 Andr. Robertson 10 Dlr., fordi han havde foræret den udvalgte Konge Bogen.

Thi i Eloquentiæ Hawe er intet læffnt,
 Vden bare Stocke oc Stene,
 Alle prydede ord ere henplockit iæffnt
 Ved disse Poeter saa rene,
 Oc effter ieg ey andit finder at scriffue,
 Synderlig i disse dage,
 Da acter ieg eder nu for at giffue
 En saargiort Papegoyes klage.

— — — — —
 — — — — —
 En Papegoye vaar Kongen presenterit,
 Oc hans Naade vaar der mit forærit,
 Stor lyst haffde hand aff hans sang oc spil,
 En lystigere Ful kunde aldrig vere til.
 Den Ful antuorded Kongen mig met fljyd,
 Som vaar hans ydmyge Tienere den tid,
 Jeg optuctede hende oc flitelig,
 Lærde hende at tale konstelig,
 At pibe oc lege oc sig at lætte,
 Den ene Fod for den anden at sætte.
 Hun vaar oc tilbøvelig aff Natur
 At effterfølge alle andre Creatur,
 Hun lod sig høre med underlig Rey,
 Endog ieg saadant lærte hende ey,
 Hun sang effter Fule store oc smaa,
 Oc alle, det hørte, maatte vndre der paa,
 Hun sang som en Draasel lystelig,
 Gol som en Hane haardelig,
 Som en Glente pippede oc lod sig mercke,
 Styndum sang hun sødelig som en Lærcke,
 Styndum gol hun ret som en Gøg,
 Oc gnæggede styndum som Bondens Øg,
 Slo styndum paa Ladder¹⁾ med fuld Mund,
 Styndum giøde hun atter som en Hund,
 Styndum brægede hun ret som it Faar,
 Græd styndum som en, der sorgesfuld vaar,

¹⁾ D. e. slog en Latter op.

Undertiden bøgede hun som it Nød,
 Oc vnderlig Røst hun af sig brød.
 Hun kunde oc klattre op ad it Snøre,
 Stort Gæckeri hun lod baade see oc høre.
 Hun var fast bedre end Spillemend,
 Som i Gilde oc Gæstebud ere vel kiend,
 Den samme deylige oc lystige Ful,
 Met deylig Farffue grøn og gul,
 Saa stort behag haffde ieg til hende,
 At huad heller ieg gick vde eller inde,
 Oc huort ieg drog, siger ieg forsand,
 Altid baar ieg hende paa min Haand.

Betænker man, at dette først er skrevet paa Skotsk, saa overført i latinsk Prosa, og derfra oversat i danske Vers, saa maa man forundre sig over det versifikatoriske Talent, Hr. Jacob Madsen har besiddet. — Aaret efter at dette store Værk var udkommet, udgav Oversætteren, efter Opfordring af Slotsherren paa Kjøbenhavns Slot:

Fire Taffler eller stam Register om Danmarchis oc Norgis Konger. — — Aff M. Anders Foss, Biskop i Bergen, nu fordanskede, Ditlef Holck til Høygaard til ære oc villie, aff Jacob Mattssøn. Kbh. 1592. Pat. Fol.¹⁾.

Følgende Skrifter, som Jacob Madsen udgav i de nærmeste Aar derefter, hørte til dem, som havde et stort Publicum, og derfor kunne tænkes at have givet Oversætteren en lille Indtægt:

It ret Christeligt Leffnitz Begyndelse. 1. Om en sand Pænitentz. 2. Om Skrifftemaal. 3. Om Beredelse til det Høyuerdige Sacramente, Met sine fem Spørsmaal. 4. Huorledis mand skal trøste et Menneske, som skal dø. 5. Summen paa vor Salighed. Ved Johannem Börner. Fordanskitt aff Jacob Mattsøn (!) Kiøbenhaffn. 1592. (Paa sidste

¹⁾ Se Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 546.

Blad) Prentet i Kiøbenhaffn aff Matz Vijngaard Anno 1592. Oc findis samme steds til kiøbs. (9 Ark i 8°).

Der findes ogsaa en senere Udgave af Skriftet: Prentet af Salomono Sartorio B. Kiøbenhaffn [1617]. I Forbindelse med denne ny Udgave af Bogen er trykt (med fortsat Signatur) følgende:

En Nyttig bog for vnge oc gamle, om Guds store miskundhed oc Naade, som hand giør oss arme Menniske. Om ræt Skriftemaal. Oc om det hellige Sacramentes, Christi Legoms oc blods Annammelse. (Paa sidste Blad) Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio Aar 1617. Oc findes hoss hannem samme steds til kiøbs.

Det er sandsynligt, at dette Skrift ogsaa er Optræk af en ældre Udgave; om det imidlertid er forfattet eller oversat af Jacob Madsen, maa vi lade staa hen som et Spørgsmaal. Bag i Skriftet findes »Et aabenbarligt scrifftemaal« osv., der begynder: »Ach leffuende Gud, ieg bekiender for dig | At ieg haffuer leffuet wgudelig« osv. — altsaa et Stykke af Hans Christensen Sthens »Haandbog«¹⁾.

Kan dette Skrift end altsaa ikke med nogen Sikkerhed tilhjemles Jac. Madsen, saa har han derimod selv sat sit Navn paa følgende, der har samme praktiske Formaal:

Den LI. Penitentz Psalme, vdlagt oc beskreffuen vdi Bøns vijs, Aff en merckelig Person, vdi hans kaarss oc bedrøffuelse. Oc nu vdset paa Danske, Alle bange oc bedrøffuede ret troende Hierter oc Samuittigheder til trøst. Aff Jacob Mattsøn Kiøbenhaffn. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Hans Stockelman. 1593. (3³/₄ Ark i 8°).

¹⁾ Se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I, S. 173.

I samme Bind som ovenstaaende (Hjelmstjernes Saml. 529. 8°) og med fortsat Arksignatur er ogsaa følgende beslægtede Skrift, der vel ikke er mærket med Jacob Madsens Navn, saaledes som ovenstaaende, men dog muligvis ogsaa hidrører fra ham:

Siu Gudelige Penitentze, Psalmer, Som er skreffne aff den høylærde oc naffnkundige Francisco Petrarcha Florentino, mere end for trehundrede Aar forleden, mit vdi Paffuedommet. Ny nylige fordansket. Anno M. D. XCIII. (Bag i) Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Hans Stockelman. Anno M. D. XCIII. (3¹/₄ Ark).

Til Jacob Madsens Forfatterskab maa vistnok ogsaa henføres det lille af Biskop Skaar paapegede Skrift:

Tuende skøne Aandelige Viser: Den ene paa Danske, Jeg vil din prijs vdsunge, etc. Den anden paa Tydske, Aus meines Hertzens grunde, etc. Nu nylige vdsæt aff Tydske paa Danske aff Jacob Matzsøn K. Prentet i Kiøbenhaffn, hos Henrich Waldkirch 1603 (4 Bl. i 8°).

Denne Oversættelse af Paul Gerhardt's skønne Morgensalme tillægges sædvanlig Hs. Chr. Sthen, fordi den findes optagen i den ældste nu bevarede Udgave af hans »Vandrebog«; men da denne Udgave er et Boghandlerforetagende fra 1659, er der intet usandsynligt i, at en Salme af en anden Forfatter kan være optaget i »Vandrebogen«¹⁾, medens det er lidet rimeligt, at en Forfatter skulde udgive en fremmed Salme under sit Navn, naar den virkelige Forfatter endnu var i Live. At Jacob Madsen var død 1603 gjør formentlig mindre til Sagen, da den Udgave af Salmen, vi nu have, kan være et nyt Optryk, og saadanne gjordes, som bekjendt, den Gang hyppig eller dog jevnlig af Boghandlere eller Bogtrykkere, uden at nogen Bemærkning tilføjedes om, at det var et nyt Oplag af en ældre Udgave.

¹⁾ Jvfr. Skaar, Den norske Salmedigtning I, 372.

Endnu er at tilføje, at »Hr. Jacob Madsen, fordum Præst i Gjentofte, «døde 19. September 1600, som det fremgaar af Statsregnskabet, da hans Søn Oluf Jacobsen, den paafølgende 2. Oktober hævde den Faderen tilstaaede Understøttelse indtil Dødsdagen¹⁾. Om denne Søn kan bemærkes, at han vistnok er den Oluf Jacobsen K., der 1610 blev Sognepræst i Jørlande, og som traadte i Faderens Fodspor ved nyttig litterær Virksomhed, idet han i Anledning af Reformationsfesten 1617 udgav:

Den rætte Augszburgiske Confession eller Christelige Troisbekiendelse — — Met sin Apologia eller Forsuar etc. Nylig tilsammen vdsætte paa Danske aff Oluff Jacobsøn Kiøbingh.²⁾. Prentet i Kiøbenhaffn aff Salomone Sartorio, Aar 1618. (190 Blade i 4°).

Skriftet er af Oversætteren forsynet med en »Fortale« til Kansler Christian Friis til Kragerup: »Screffuit vdi Jorlund alle Helgens Dag (som er oss ocsaa, Gud være euig loffuet, dies Jubilæi Evangelici) Aar 1617«, og Biskop Hans Poulsen Resen har i en Tiltale »Til den christne Læsere« — dat. »Hafn. 31 Octob. (paa huilcken Dag hin gode Luther, nu lige for hundrede Aar, begyndte at anfecte Pawedommet, Gud oc Sandheden til ære, oc christne Mennesker til euig Salighed) 1617« — givet en længere Udsigt over de kirkelige og politiske Forhold i Tydskland, under hvilke den augsburgske Confession udkom.

¹⁾ J. Grundtvig, Meddel. fra Rentekammerarkivet 1873—76, S. 196, Not.

²⁾ Dette Navn er jevnlig forstaaet, som om Manden hed Kjøbing, medens det sikkert er en Forkortelse af Kiøbinghaffn. I Worms Lex. I, 489 bemærkes da ogsaa udtrykkelig, at Oluf Jacobsen var »født i Kjøbenhavn«.